

SZEMLE

830288

Die Deutsche Bibliothek. Ämter und Organisationen der Bundesrepublik Deutschland 58. Hrsg. SAEVECKE, Rolf-Dieter. Düsseldorf, Droste, 1980. 224.p.

Zentrale Dienstleistungen und Bibliotheksorganisation. AFB Materialien 25. Berlin, Deutscher Bibliotheksverband, Publikationsabteilung, 1979. 115.p.

A Deutsche Bibliothek és az NSZK bibliográfiai rendszere

Jól szervezett, jól működő országos könyvtári rendszer ma már aligha képzelhető el központi szolgáltatások nélkül. Ez indokolja, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban, ahol az országos könyvtári-információs rendszer fejlesztésére nagy súlyt helyeznek, külön munkabizottság foglalkozott e problémakör optimális mértékének meghatározásával, némiképp elkülönítve a tudományos és a közművelődési könyvtárak szükségleteit. Munkájuk kiinduló tézisei voltak:

a központi szolgáltatások igénybevétele

- a könyvtárak szolgáltatásainak tartós erősödéséhez és javulásához vezet;
- összességében az üzemeltetési, működtetési költségek csökkentését eredményezi;
- feltétlen előnyöket jelent a használók szempontjából.

A bizottság első lépésként számba vette a legfontosabbnak ítélt, az NSZK-ban működő és igénybe vehető központi szolgáltatásokat, nem a teljesség igényével, inkább a tényleges hasznosíthatóság szempontjai alapján és javaslatokat tett továbbfejlesztésük legsürgetőbb területeire.

Az általuk vizsgált szolgáltatások köréből most csupán egyetlen területet emelünk ki, a nemzeti bibliográfia rendszerét, mely a nemzeti könyvtárat is a legközvetlenebbül érinti.

Az NSZK nemzeti könyvtárának, a Deutsche Bibliotheknek (DB) (Frankfurt am Main) alapfeladata valamennyi német nyelvű könyv, folyóirat, újság, kotta és audio-vizuális eszköz gyűjtése, megőrzése, és bibliográfiai regisztrálása, vagyis a nemzeti könyvtárak hagyományos megőrző, archivális funkcióján túl a Szövetségi Köztársaság nemzeti bibliog-

ráfiai információk központjának feladatait is ellátja. Természetes kiegészítője és velejárója mindennek a használók – állampolgárok és intézmények – igényeinek kielégítése, hiszen sem a gyűjtés, sem a feltárás nem öncélú. Feladatait ellátását segíti a kötelespéldány-rendelet: valamennyi említett dokumentumféleségből – a kiadást követő egy héten belül – a könyvtár díjmentesen egy példányt kap. A DB 1945 májusa óta, tehát jogilag szabályozottan gyűjt minden dokumentumot, vagyis nemcsak a hagyományos papíralapanyagú kiadványokat, hanem az audio-vizuális dokumentumok széles skáláját (lemez, hangszalag, kazetta, film) éppúgy, mint az ún. új információhordozó formákat, a mikrodokumentumokat, melyek az NSZK-ban jelentek meg, német nyelvűek vagy német vonatkozásúak. Nyilvánvaló, hogy ez a bő dokumentumbázis mind gyűjteményi, mind bibliográfiai szempontból számos problémát jelent, elég csupán a Germanika-gyűjtőkör teljesség-igényére utalnunk az információhordozók e széles skáláján, hivatásos és nem hivatásos kiadók, belső – olykor bizalmas – anyagok, egyedi előállítások stb. viszonylatában is. Többek között ez eredményezte a könyvtár bizonyos fokú széttagoltságát, a Deutsches Musikarchiv (Berlin) kiválását is, melyet a dokumentumok számának rohamos növekedése csak meggyorsíthatott. 1946-ban, a DB hivatalos alapításának évében az évente regisztrálható publikációk száma mintegy 10 000 volt, 1979-ben ez elérte a 180 ezret. Ha pedig figyelembe vesszük a létszámhelyzetet is (1946-ban a bibliográfiai feltárással négy munkatárs foglalkozott, 1951-ben már 40), egyértelmű, hogy a megnövekedett dokumentumterméssel csak a feldolgozási módszerek korszerűsítésével tudott megbirkózni a könyvtár. (Ennek természetesen szintén voltak létszámkihatásai, noha fordított irányúak: a könyvtár 1972-ben 507 főt foglalkoztatott – ekkor már kivált a Musikarchiv –, s ezt a korszerűsítés, a később említendő számítógépesítés teljessé válásával 1980-ra 330 főre csökkentette.)

A Német Szövetségi Köztársaságban a bibliográfiai számbavétel tehát – a német bibliográfiai tradíciók tiszteletben tartásával – az NSZK német és idegen nyelvű dokumentumainak és a külföldi (főként az NDK-ban, Ausztriában és Svájcban megjelenő) német nyelvű kiadványoknak a regisztrálására szorítkozik.

A DB Deutsche Bibliographie címen általános és speciális bibliográfiákat tesz közzé, melyek alapbibliográfiákból és kiegészítő jegyzékekből, indexekből állnak. Az elsődleges bibliográfiák gerincét a hetente megjelenő bibliográfiai füzetek alkotják.

A bibliográfiai leírások már 1966 óta a RAK (Regeln für die alphabetische Katalogisierung – betűrendes katalogizálási szabályzat) alapján készülnek, mely lényegében nem más, mint az ISBD (International Standard Bibliographic Description) német nyelvetűre való adaptálása. Így már évek óta lehetőség van az elektronikus adatfeldolgozással egyidejűleg a nemzetközi adatcserében való részvételre is. A DB munkatársai szerint a számítógépesítést az a tény tette égetően szükségessé – természetesen a bevezetőként már említett nehézségek mellett –, hogy hagyományos módszerekkel egy idő után a bibliográfiai füzetek még előállíthatóak voltak ugyan, a kumulációkra azonban képtelenek voltak megoldást, kapacitást találni, így azok egyre nagyobb késéssel jelenhettek csak meg. Ezáltal a füzetekben a visszakeresés előbb nehézkessé, majd csaknem lehetetlenné vált. Ennek a problémának a kiküszöbölésére kezdték meg 1966-ban a nemzeti bibliográfia számítógépesítésének programját, melynek eredményeként ma a DB már a

legtöbb bibliográfiáját, azaz a nemzeti bibliográfiai rendszer legtöbb elemét számítógép segítségével állítja elő, s így végtermékként lehetőség nyílik a hagyományos nyomtatott jegyzékek mellett mágnesszalagos és mikrofilm-lap-kiadványok közzétételére, ill. cserében való alkalmazására is.

A bibliográfiai rendszer legfontosabb eleme az 1947 óta hetente megjelenő A-Sorozat, 1975 óta hozzáférhetőek a jegyzék ún. előnyomatai a számítógépes adatlapok alapján, 1976 óta a címfelvétel a nyomtatott füzet mellett katalóguscédulán is megrendelhető, s 1976 márciusa óta mágnesszalagon is rendelkezésre áll a sorozat.

A heti füzetek több variánsban látnak napvilágot: Normál kiadásban (I.), Könyvtári kiadásban (III.) és úgynevezett Könyvkereskedelmi kiadásban (II.) Ez utóbbi lényegében annyiban különbözik a Normál kiadástól, hogy mellékletként közli az osztrák és a svájci nemzeti bibliográfiát is, míg a Normál és Könyvtári kiadás közti különbség az anyagbőségben rejlik elsősorban. A jegyzék a DB kötelepéldány-rendelet által biztosított német és idegen nyelvű NSZK-beli és Nyugat-berlini kiadványai alapján készül (elvileg teljes körűen), s ez kiegészül az NDK-ból, Ausztriából és Svájból beszerzett (tehát elvileg messze nem teljes körű) dokumentumok leírásaival valamint más országok német nyelvű első kiadásainak címleírásaival.

A heti jegyzékek gyorsaságának érdekében bizonyos dokumentumokat (főiskolai dokumentumok, zenei hangfelvételek, zeneművek, stb.) az A-Sorozat helyett speciális bibliográfiákban dolgoznak fel és tesznek közzé. Így a kiadványok megjelenését követően átlagosan 8–12 héttel vehetik kézbe a használók a nyomtatott jegyzékeket.

A sorozat valamennyi kiadásához minden negyedév első és második hónapjában havi regiszter, az első és harmadik negyedév harmadik hónapjában pedig kumulált negyedéves regiszter tartozik. Ugyancsak valamennyi kiadásához szervesen (és automatikusan) kapcsolódik a kéthetente megjelenő B-Sorozat (nem hivatásos kiadók kiadványai), az 1965 óta negyedévenként megjelenő C-Sorozat (térképek), mindezek éves indexei, igény szerint a kereskedelmi forgalomba kerülő művek heti gyorsjegyzéke (CIP ill. N-Sorozat – Neuerscheinungen – Új megjelenések) és ezek havi és negyedéves kumulációi. Az I. és a III. kiadásához igény szerint mellékelik mindazon tudományos munkák jegyzékét, melyek bármiféle okból nem kerültek sokszorosításra (ezt 1958 óta regisztrálják).

A szolgáltatás füzetei megrendelhetők akár egy, akár kétoldalas nyomtatásban, egyes részek (szakterületek szerinti csoportosításban) előnyomatként is megkaphatók.

A bibliográfia fő része 26 szakcsoportra bontja az anyagot, ezen belül a publikációk egyszerűsített cím/tárgyszó szerinti betűrendben követik egymást. A bibliográfiai leírások mellett az egyes füzetek nyomda, ill. kiadó szerinti, ISSN/ISBN, szerző, cím, tárgyszó és szakrendi indexeket tartalmaznak. Az index-kumulációk mellett félévenként és ötéves időszakonként készül el maguknak a bibliográfiai leírásoknak a kumulált jegyzéke. Rendszeresen készíti a DB ún. konkordancia-jegyzékét az ISSN/ISBN számok és a heti füzetek sorszámai, egyedi azonosító számai között, ezek megrendelésre ma már bármilyen időszakra elkészíthetők.

A központi szolgáltatásokat vizsgáló munkabizottság azt javasolta, hogy az A-Sorozatot első lépésként már a közeljövőben egészítsék ki a közművelődési könyvtárak számára szükséges raktározási jelzettel, a későbbiekben pedig adjanak közzé e könyvtártípus számára is hasznosítható szak szerinti feltárást is.

A nemzeti bibliográfia B-Sorozata, mint már említettük, a nem hivatásos kiadók kiadványait regisztrálja 1965 óta, szakterületi korlátozás nélkül, teljességre törően az NSZK, NDK, Ausztria (teljeskörűen 1978 óta) és Svájc (1945 óta) területéről. Meg kell említeni, hogy az NSZK könyvkereskedelmi gyakorlatából adódóan a nem hivatásos kiadók termékei nem minden esetben egyeznek meg a könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő művekkel, hiszen egyéni megegyezés alapján a művek kereskedelmi hálózatban forgalmazhatók. A kéthetente megjelenő jegyzék átlagosan a dokumentumok kiadása után 9–12 héttel regisztrálja a címeket, az éves indexnél ez maximálisan három hónapos késést jelenthet. Felépítése, szerkesztési elvei valamint kiegészítő apparátusa megegyezik az A-Sorozatéval. Példányszáma szintén, hiszen az A-Sorozat előfizetői automatikusan megkapják, ára is beleértendő az alapárba.

Az NSZK nemzeti bibliográfiai rendszerének talán legrugalmasabb pontja az ún. CIP (Cataloguing-in-Publication), a publikációba kerülő cíMLEÍRÁS.

Egy nyomdatermék leglényegesebb bibliográfiai adatait (rövidített cíMLEÍRÁS) már a megjelenés előtt regisztrálja a nemzeti bibliográfiai információs központ, s így azok mind speciális formában (kartoték, jegyzék vagy füzet) mind magában a nyomdatermékben a mű megjelenése előtt ill. azzal egyidőben napvilágot láthatnak. A CIP szolgáltatás ma már mágnesszalagon is hozzáférhető (sőt, még CIP-formában betáplálják a számítógépes adatbankba az adatokat), két hagyományos megjelenési formája a könyvben található cíMLEÍRÁS mellett pedig a füzetforma (Új kiadások gyorsszolgálat 1975 óta), ill. a számítógépes előnyomatok (1976 óta). A szolgálat szakterületi korlátozás nélkül, teljeskörűen terjed ki az NSZK, részlegesen Ausztria és Svájc hivatásos kiadók által forgalmazott nyomdatermékeire. Jelenleg csak a monográfiák és a folytatásos művek kerülnek ily módon előzetes feldolgozásra, ami azt jelenti, hogy 1977-ben 8178 címet vettek fel, 500 kiadó kiadványait, s ez az A-Sorozat címanyagának csupán mintegy 20%-át jelentette.

Az előnyomatok általában hat, a füzet mintegy 2 héttel előzi meg a dokumentum megjelenését. A műben közölt cíMLEÍRÁS alapján utólag katalóguscédula is rendelhető, s ma már maga az előnyomat is megrendelhető cédula-formátumban.

A CIP leírásai – szemben a későbbi bibliográfiai regisztrálás adataival – csupán a legszükségesebb, hagyományos azonosító adatokat közlik, a tartalmi feldolgozásra a mű megjelenése után kerül sor és a bibliográfiai füzetekben jelenik meg a teljessé vált leírás.

A CIP-jegyzék éppúgy 26 szakcsoportba rendeződik, mint a nemzeti bibliográfia egyéb füzei. A CIP-szolgáltatás teljessé válásával, vagyis akkor, ha egyéb dokumentumkategoriókra is kiterjed majd, a tervek szerint a kumulációk havonta, kéthavonta és negyedévenként jelennek meg keresztkatalógus formájában.

Az előnyomatok ára 1978-ban darabonként 0,80 DM volt, a füzeté – a kumulált indexekkel együtt – 21,10 DM, természetesen csak azoknak, akik a teljes nemzeti bibliográfiai szolgáltatásra nem tartottak igényt, mivel abban az esetben a teljes szolgáltatás árában értelemszerűen benne van a CIP-szolgáltatásé is.

A tervek alapján – mely lényegét tekintve megegyezik a munkabizottság javaslataival is – a legfontosabb tennivalók közé tartozik, hogy az előnyomatokat csak szakterületi válogatásban is hozzáférhetővé kell tenni. A regisztrációs kör teljessé tételekor elsősorban azokra a dokumentumokra kell súlyt helyezni, melyek a közművelődési

könyvtárak gyarapítási tevékenysége szempontjából lényegesek (szépirodalom, gyermekirodalom), s kívánatos a folytatólagosan megjelenő összegyűjtött művek CIP-szolgáltatásba való bekapcsolása is.

Itt kell szólnunk néhány olyan bibliográfiai vállalkozásról, is melyeket a DB nem önállóan lát el, ám ezek is Deutsche Bibliographie címen jelennek meg, jelezve ezzel is, hogy a nemzeti bibliográfiai rendszer szerves részét képezik. A főiskolai dokumentumok, a zenei hanglemezek, a zeneművek stb. elsődleges bibliográfiai a heti jegyzékek mellékleteiként jelennek meg, s hamarosan elmondható lesz ugyanez a folyóiratok, hivatali anyagok és a német nyelvű művek angol, ill. francia nyelvű fordításairól is.

Az előbb említett dokumentumféleségek közül a folyóiratok jegyzékét (1970 óta) és a hivatali dokumentumok összeállítását is közzéteszik, noha ma még csupán hagyományos formában, eltérően a bibliográfiai rendszer többi tagjától, még nem számítógépesen. Das Deutsche Buch címen a kisebb – főleg a közművelődési – könyvtárak számára jelenik meg ajánló bibliográfia amely, részben – a heti alapjegyzékekhez kapcsolódóan – már számítógépesített formában áll rendelkezésre, a német tudományos folyóiratokról készült összeállítás még csak hagyományos módon.

1972 óta a DB a főiskolai könyvtárakkal együttműködve adja ki a főiskolai dokumentumok jegyzékét, mely havonta jelenik meg, noha azokat az anyagokat, melyek e bibliográfia tárgyköréből könyvkereskedelmi forgalomba kerülnek, ma már a fősorozat is közli (disszertációk, tézisek, értekezések, stb.). 1979 óta a címek mellett rövid tartalmi ismertetéseket is tartalmaz a kiadvány, s a szerző, cím és tárgyszó szerinti index teszi teljessé ezeket az összeállításokat is, melyeket éves indexben is kumulálnak.

A Deutsche Musikarchív, a DB Berlinben található részlege 1974 óta teszi közzé a zenei hanglemezek jegyzékét, s itt szerkesztik e negyedéves kiadvány mellett 1976 óta a zeneművek jegyzékét is, mely eleinte szintén negyedévente jelent meg, ám 1979 óta már havonta lát napvilágot.

A bibliográfiai rendszer talán legkevésbé stabil pontja a folyóiratok regisztrálása. Feltárták ugyan külön jegyzékekben mindazon folyóiratokat, melyek 1945–1970 között jelentek meg, s melyeket a kumulált általános bibliográfia nem vett fel, ismét külön jegyzékek tartalmazták, az 1945–1952 és az 1953–1957 időszakot. Az 1957–1970-es korszaktól már csak az újonnan induló folyóiratokat regisztrálták és a megjelenési adatokban történt változásokra tértek ki (cím, kiadó, periodicitás, stb.). Ez az összeállítás tartalmazza mindazokat a kalendáriumokat, almanachokat és egyéb dokumentumokat is, melyek nem minősíthetők hivatali kiadványoknak, de regisztrálásra érdemesek. Az 1971–1976-os időszak folyóiratállományát már számítógépes feldolgozásban adták közzé, ezt követően a folyóirat-regisztrálás is csatlakozik a nemzeti bibliográfia A ill. B-Sorozatához. 1965 óta jelenik meg a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatásával a német tudományos folyóiratok jegyzéke, mely lényegében inkább ajánló bibliográfia. Ennek 8. kiadása (1975-ben) mintegy 2100 címet tartalmazott.

Visszatérve a nemzeti könyvtár önálló vállalkozásaihoz, említést kell tennünk arról, hogy itt működik a nemzeti folyóirat-adatbank, az ISDS-központ is. Jegyzékük tartalmazza az NSZK valamennyi 1971.I.1. óta megjelenő folyóiratának, időszaki kiadványának, sorozatának címadatait, ill. az adatok bármilyen változásait. Az összeállítás szabálytalan

időközönként jelenik meg, az 1978. évi 2. kiadás mintegy 7500 címet regisztrált. Minden bejelentés tartalmazza az ún. kulcs-címet (Key title), az ISSN-számot és a kiadót. A jegyzék ma még csak nyomtatott formátumban készül, a heti bibliográfiai jegyzék szakcsoportjai szerinti bontásban, betűrendes és ISSN-index egészíti ki. A tervek szerint hamarosan megjelenik egy 10–12 000 címet tartalmazó bővebb kiadás, mely a címen kívül már a folyóiratok lényeges kiegészítő adatait is közli (korábbi/későbbi cím, címrövidítések, ETO-szerinti szakszám, stb.).

1976 óta áll rendelkezésre a nyugatnémet nemzeti könyvtár katalóguscédula-sokszorosítással. Valamennyi, a nemzeti bibliográfia rendszerében közölt dokumentumról rendelhető szabvány méretű katalóguscédula, akár a teljes anyagról, akár válogatva. A cédulák lehetőséget biztosítanak az egyes könyvtárak egyedi, helyi katalogizálási-osztályozási-jelzeteleési gyakorlatának megfelelő módosításra, miközben kész katalóguscédulaként is alkalmazhatók. Egy cédula ára 1978-ban 0,06 DM volt. A DB tervei között szerepel e szolgáltatás továbbfejlesztése a központi szolgáltatásokat nyújtó egyéb szervezetekkel (könyvtárellátó, közművelődési könyvtárak ajánló bibliográfiáinak szerkesztősegei, stb.) való együttműködésben.

Említettük többször, hogy a nemzeti bibliográfiai rendszer legtöbb eleme ma már számítógépes formában is hozzáférhető. A mágnesszalag-szolgáltatás periodicitása megegyezik a nyomtatott kiadványokéval, de mintegy 3–4 héttel megelőzi azokat. 1976 óta él a DB adatbankja, a Biblio-Data 1. Ez valamennyi, a DB-ban 1972 óta regisztrált cím adatait tartalmazza mindazon sorozatok esetében, melyeknek gépesítéséről már szóltunk. 1980 májusában az adatbankban 976 121 adat állt rendelkezésre, mely több mint 900 ezer dokumentumot jelentett. Az adatok tárolása nem egyezik meg a bibliográfiai leírásokéval, csökkentett mennyiségű és más elrendezésű adatokat tárol az adatbank, ám az egyes leírások valamennyi érintett eleme (szerző, cím, kiadó, ISBN, tárgyszó, szakjelzet stb.) alapján visszakereshetők és rendezhetők.

SZINAINÉ LÁSZLÓ ZSUZZA